

רשות העתיקות

לגעת בעבר

הקריה הלאומית לארכיאולוגיה של ארץ ישראל

במדינה לארכיאולוגיה של ישראל והסביבה, וכן ארכיון מדעי ובו מידע על אודות למעלה מ-20,000 אתרי עתיקות בישראל.

עד עתה השלמנו את שלב התכנון, על-ידי האדריכל משה ספדיה, וסיימנו את עבודות החציבה במקום. מרכז הבנייה יצא לדרך, ואנו מתעתדים לבחור קבלן ולהתחיל בבנייה במאי 2012.

לפרטים נוספים על הקריה הלאומית לארכיאולוגיה של ארץ ישראל

ד"ר עוזי דהרי, סגן מנהל רשות העתיקות

רשות העתיקות פועלת למען עתיקות הארץ. היא אחראית לשימור העתיקות, אתרי העתיקות ואתרי מורשת התרבות — המשאב החשוב ביותר של המדינה. רשות העתיקות רואה לנכון לחשוף את הציבור בישראל לפעילות ענפה זו.

בקריית המוזיאונים בירושלים, לצד מוזיאון ישראל ומוזיאון ארצות המקרא, מקימה בימים אלה רשות העתיקות את 'הקריה לארכיאולוגיה של ארץ ישראל על-שם ג'י וג'ייני שוטנשטיין'.

הקריה תשמש בית פתוח לציבור, ויוצגו בה שלבי המחקר הארכיאולוגי, מעבודות המחקר ופעולות השימור.

במקום תתאפשר הצצה לתוך מחסני אוצרות המדינה שמאוחסנים בהם מאות-אלפי פריטי עתיקות חשובים. הקריה תאכלס גם את הספרייה הגדולה והחשובה ביותר

שונות

פעילות
חינוכיתתצוגות
ארכיאולוגיותמינהל
שימורחפירות
ארכיאולוגיות

חפירות ארכיאולוגיות

בחפירות ארכיאולוגיות ליד עכו נחשף חותם עם מנורת בית המקדש

החותם הזעיר שימש להחתמת מוצרי מאפה, ויתכן שהיה שייך למאפייה שספקה לחם כשר ליהודי עכו בתקופה הביזנטית

ליד העיר עכו התקבלה לאחרונה דרישת שלום בת כ- 1500 שנה בדמות מנורת בית המקדש בת שבעת הקנים. בחפירות שמנהלת רשות העתיקות בימים אלה בחורבת עוצה ממזרח לעכו לפני הנחת מסילת הברזל עכו- כרמיאל ע"י החברה הלאומית לדרכים, התגלה חותם עשוי חרס מהתקופה הביזנטית (המאה ה-6 לספירה), השייך לקבוצת חותמות המכונים 'חותמות לחם', שכן הם שימשו בדרך כלל להחתמת מיני מאפה.

לדברי גלעד יפה וד"ר דני שיאון, המנהלים את החפירה מטעם רשות העתיקות, "מספר חותמות נושאי מנורה היו ידועים מאוספים שונים. מנורת המקדש, כסמל יהודי מובהק, העידה כי החותמות השתייכו ליהודים, וזאת להבדיל מחותמות לחם נוצריים עם דגם הצלב, שהיו נפוצים מאוד בתקופה הביזנטית. לדברי ד"ר שיאון, "זו הפעם הראשונה שמתגלה חותם כזה בחפירה ארכיאולוגית מבוקרת, כך שניתן לקבוע את מוצאו ותאריך ייצורו. חשיבותו של החותם היא בהוכחת קיומה של קהילה יהודית ביישוב עוצה בתקופה הביזנטית-הנוצרית.

הימצאות יישוב יהודי כה קרוב לעכו - אזור שבתקופה זו היה נוצרי מובהק, מהווה חידוש במחקר. החופרים מוסיפים, כי "בשל הקרבה הגיאוגרפית של חורבת עוצה לעכו, ניתן לשער שהיישוב סיפק דברי מאפה כשרים ליהודי עכו בתקופה הביזנטית". על פני החותם חרותה

* חורבת עוצה, צילום אוויר SkyView, באדיבות רשות העתיקות; חותם הלחם, אסף פרץ, רשות העתיקות

חפירות ארכיאולוגיות

אפייתו, חתימה כפולה: את המנורה - סמל הזהות היהודית הכללי של המאפיות היהודיות, ואת שמו הפרטי של האופה בכל אחת מהמאפיות הללו, מה שהוסיף ערובה ואמינות לכשרותו של המאפה.

מנורת שבעת קנים על בסיס צר, ובראש הקנים קו אופקי. בקצה הידית חרות מספר אותיות יווניות, המקיפות עיגול ונקודה. על פי הצעת ד"ר לאה די-סגני מהאוניברסיטה העברית ייתכן ומופיע בו השם לאונטיוס. שם זה היה נפוץ בין יהודים בתקופה זו, ומוכר גם מחותם לחם יהודי אחר שמוצאו אינו ידוע. לדברי ד"ר שיאון וגלעד יפה, "יתכן שזה שמו של הנחתום מחורבת עוצה".

חורבת עוצה הוא יישוב כפרי קטן, אשר בעבר כבר נמצאו בו רמזים להיותו יישוב יהודי: התגלו בו ארון קבורה מחרס, 'נר שבת' ודגמי מנורה צבועים על קנקנים. ד"ר דוד עמית מרשות העתיקות, החוקר את נושא חותמות הלחם, מוסיף, כי "דמות המנורה נחרתה על פני החותם על ידי הקדר בבית היוצר, לפני צריפתו בתנור, ואילו שם הבעלים נחרת על פני הידית לאחר הצריפה. מכאן ניתן לשער, שחותמות נושאי סמל המנורה יוצרו בייצור סידרתי בעבור אופים יהודיים, וכל אחד מהאופים הללו חרת את שמו על פני הידית, שאף היא שימשה כחותם. כך ניתן היה להחתים על פני בצק המאפה, לפני

מינהל שימור

שימור מלווה חפירה

בנושא "שימור מלווה חפירה" בא לקדם את השימור באתרים כבר במהלך החפירה וגם אחריה. לשם כך הוקם מערך פיקוח המנחה את המשלחות המדעיות, הגופים והמוסדות הפועלים באתרי עתיקות ומלווה אותם בכל הנוגע להיבטים של שימור המורשת.

המדריך לחופר הוא תוצר של שיתוף פעולה מתמשך בין רשות העתיקות לבין מוסדות המחקר והמשלחות המדעיות.

מטרת המדריך היא להקל את תהליך קבלת רישיון החפירה ולייעל אותו, בהתייחס לפרק השימור. זאת, על ידי כללי עבודה מוגדרים ואחידים לכל העוסקים בדבר.

תקוותנו היא כי המדריך יבהיר את נוהלי רשות העתיקות באשר לשימור הממצאים בעונות החפירה ובין העונות. בכך יתרום המדריך למאמץ בהאטת תהליכי הבליה וההרס של מורשת התרבות, כאמור, לטובת המחקר הארכאולוגי ולטובת הציבור.

המדריך נכתב בשפות האנגלית והעברית והוא מחולק למשלחות דרך מערך פיקוח השימור של מינהל שימור. בנוסף, המדריך זמין וניתן להורדה גם **מאתר רשות**

העתיקות – מינהל שימור

חשוב להדגיש, כי המדריך לחופר עוסק בשימור נקודתי ומטרתו להגן על הממצא הנחשף במהלך החפירה בלבד. המדריך אינו עוסק בתחזוקה של אתרים שנחפרו בעבר או שנמצאים בתכנון עתידי.

מיקומה הגיאוגרפי של ארץ ישראל הפך אותה למוקד משיכה בכל התקופות. כל התרבויות שחיו בארץ הטביעו את חותמן במרחב. מורשת התרבויות, שרידיהן המוחשיים על מאפייניהם האתניים והחברתיים הפכו מסוף המאה ה-19 ואילך לזירת מחקר ארכאולוגי.

כ-30,000 אתרים בארץ מוכרזים על פי חוק העתיקות. אתרים אלו מייצגים את מגוון מורשות העבר שחותמן במרחב שרד עד ימינו.

מראשית המחקר הארכאולוגי נהרו חוקרים רבים מרחבי העולם לחקור את האתרים הארכאולוגיים בארץ ישראל. מדי שנה מגיעות לארץ משלחות מדעיות מטעם מוסדות אקדמיים שונים לחפירות ארכאולוגיות, כדי לקדם את הידע באשר לתרבויות אלו.

ערכם המדעי והחברתי של האתרים אינו מוטל בספק. עם זאת, בפתחה של המאה ה-21, כבר אי אפשר להתעלם מהעובדה שאתרים אלו הם משאב פיזי מתכלה. קיים, אם כן, צורך לאזן בין צורכי המחקר המדעי, כלומר, צורכי החפירה הארכאולוגית וטבעה ההרסני, לבין צורכי השימור, ההגנה על הממצאים והצגתם לציבור.

בשנת 1990 נוסדה רשות העתיקות, הפועלת על-פי חוק רשות העתיקות וחוק העתיקות, כדי להגן על עתיקות הארץ בראייה ממלכתית של מכלול ערכיה. מינהל שימור ברשות העתיקות הפועל לקידום שימורה של מורשת התרבות בישראל, הוא הגוף האמון על שימורם של האתרים הארכאולוגיים בארץ. נוהל רשות העתיקות

מינהל שימור

שיקום ושימור קמרונות 'מנהרות הכותל'

מאמר זה מבוסס על הרצאה של יבגני איבנובסקי ואינג' עופר כהן בכנס ה-7 של איגוד המהנדסים לבנייה ותשתיות, בנובמבר 2011

'מנהרות הכותל' הפכו בשנים האחרונות מוקד משיכה להמוני מבקרים. חלק בלתי נפרד מפיתוח התיירות במקום הוא שימור של מבנים עתיקים ושל ממצאים ארכאולוגיים. הקמרונות במתחם 'מנהרות הכותל' נושאים את העומס של מבני העיר שנבנו מעליהם. אלו נבנו בתקופות שונות ובטכניקות בנייה מגוונות.

בשל הערך התרבותי של המתחם ובשל העומס המסיבי המופעל עליהם, פעולות השימור של הקמרונות מתבצעות בסטנדרטים מחמירים מבחינה הנדסית, בהתאם לעקרונות השימור ולאתיקה המקצועית.

החפירות הארכאולוגיות ב'מנהרות הכותל' הן חלק מפיתוח התיירות ומטרתן לחשוף ממצאים ושרידים ארכאולוגיים ולאפשר תנועה בטוחה של מבקרים במתחם. רשות העתיקות מבצעת את החפירות ואת עבודות השימור במקום.

חלקו הראשון של המאמר עוסק במאפייני בנייה עתיקה: סוגי קמרונות, טכנולוגיות בנייה ושינויים טיפולוגיים וסגנוניים במהלך התקופות. חלקו השני מתמקד בשימור הקמרונות, לאור הניסיון שהצטבר בעשור האחרון בעבודת רשות העתיקות ב'מנהרות הכותל'.

למאמר המלא

* מנהרות הכותל, שימור קמרונות, באדיבות רשות העתיקות

תצוגות ארכיאולוגיות

מוזיאון כיסופים לעתיקות חבל מעון

על הצגת המידע החיוני להבנת הממצאים וההקשר אליו הם שייכים במכלול הידע האקדמי שנאסף בחבל מעון. הפתיחה המחודשת התאפשרה הודות למאמץ של רבקה בן ארי, מנהלת הקהילה בכיסופים, ושלומי אילן מרכז המשק, ובתרומת מרכז בק למדע בירושלים. חברי קיבוץ רבים נרתמו לפרויקט ועסקו במלאכת הנגרות, הגינון ושיפור המראה הכללי של המבנה.

ביקורים במוזיאון יתאפשרו בתיאום מראש עם אורחן כיסופים בטלפון 054-7917999, בתשלום סמלי של 10 ₪ לאדם

אוצרת התצוגה רעות אילן עזרה ד"ר אורית שמיר, ניר פארן – רשות העתיקות התצוגה באדיבות רשות העתיקות

מוזיאון העתיקות האינטימי הממוקם בבית התרבות של קיבוץ כיסופים נוסד בשנות ה-70. המוזיאון התבסס על אוסף גדול של פריטים ארכיאולוגיים שאסף במשך שנים חבר הקיבוץ עמי שאול ז"ל וחברים נוספים באזור שמסביב לקיבוץ ושדותיו. לאחר פטירתו, החליטו הוריו ומשפחתו של עמי להקים את המוזיאון לזכרו.

עם השנים הועם זוהרו של המוזיאון והאוסף הידלדל. היום, בעבודה משותפת של הקיבוץ עם רשות העתיקות, חודש חדר האוסף והתצוגה שודרגה והותאמה לקהל הרחב.

האוסף כולל ממצאים רבים מהתקופה הביזנטית, בהם קנקני יין "עזה" ופסל שיש יפהפה ללא ראש של אלה לא ידועה. עוד מוצגת במוזיאון כתובת קבורה גדולה ומרשימה מהתקופה האסלאמית. באוסף פריטים רבים מתקופת האבן, הכוללים אבני יד ומיקרוליתים (נתזי אבני צור שהיו חלק מכלים מורכבים יותר, כגון למשל חץ ומגל).

בגן הארכיאולוגי הצמוד לחדר התצוגה, מוצגים פריטים אדריכליים בעלי חשיבות רבה להבנת ההתיישבות באזור חבל מעון לאורך אלפי שנות החיים שם. בין השאר, מוצגים עמודים וכותרות עמודים מרשימים, וכן מתקנים חקלאיים כגון רחיים גדולים של חמור מהתקופה הביזנטית.

למרות הקשיים הכלכליים הכרוכים בכך, עמלו בקיבוץ כיסופים על פתיחתו מחדש של המוזיאון הקטן, תוך דגש

פעילות חינוכית

החוויה הישראלית בגליל המערבי

בחודש פברואר האחרון התארכה קבוצת 'נתיב' בגליל המערבי. קבוצת 'נתיב' היא קבוצה של צעירים מרחבי העולם המגיעים לארץ לחודשים אחדים. הקבוצה נמנית על אחד הפרויקטים של 'החוויה הישראלית'. במהלך שהותם מתנדבים משתתפיה במשך שבוע למגוון פעילויות כגון עזרה לקשישים, יחידות צה"ל וכדומה. אחת האפשרויות היא להתנדב לחפירה ארכיאולוגית ובדרך זו לחוות את החיבור לארץ ולמורשתה.

במהלך השבוע התנדבה הקבוצה בחורבת טורית, אתר מהתקופה הפרסית-הלניסטית שהיה ככל הנראה חלק מן העורף החקלאי של עכו, עיר הנמל החשובה והמרכזית מתקופה זו. בחפירה חשפו המתנדבים קיר של מבנה ציבורי מונומנטלי בנוי אבני גזית, שתכליתו אינה ברורה. המבנה, הממוקם בנקודה אסטרטגית, היה כנראה מקדש או מבצר וייתכן שנבנה על ידי שליט עכו.

לאחר החפירה הגיעה הקבוצה להתרענן במרכז ארכיאולוגי יערני בכברי. שם הכירו את התעשיות הקדומות והכינו ארוחה על פי מתכונים מימי קדם: סלט שומר עם שמן זית, פיתות עם ממרח חרובים, חמאה בחביצה ולקינוח קני סוכר.

* צילומים: באדיבות רשות העתיקות

שונות

שבעת המינים

* לחץ לתערוכה המקוונת

מידע למתנדבים

* רשות העתיקות מודעת לרצון הקיים אצל רבים מהארץ ומחו"ל לקחת חלק במפעלי החפירות והשימור המתקיימים ברחבי הארץ לאורך כל חודשי השנה. הרשות מאפשרת למתעניינים להתנדב בפרויקטים שהיא מקיימת, במטרה לחבר את הציבור באופן מעשי למורשת התרבותית של הארץ. למידע על המתנדבים לחץ כאן

הודעות לעיתונות

* ב"גבעת יונה" באשדוד נחשפו ממצאים ארכיאולוגיים המאששים את קיומם של חיים במקום בתקופת הנביא

* יצאו לחפש זהב בעקבות אגדה והרסו אתר עתיקות באזור בית שמש

* בחפירה ארכיאולוגית של רשות העתיקות ברובע היהודי בירושלים התגלתה פיית מקטרת מהתקופה העות'מאנית, הנושאת את הכיתוב "האהבה היא שפת האוהבים"

כנסים וימי עיון

* מבט אל העבר חידושים בארכיאולוגיה התשע"ב סדרת ערבי עיון בשיתוף רשות העתיקות (28 בפברואר, 18:30 – 20:30, יד יצחק בן-צבי, רח' אברבנאל 12, ירושלים)

עריכה והפקה מירב שי תכנים איילת לויט-כהן, יבגני איבנובסקי, יולי שוורץ, ד"ר כמיל סארי, מירב שי, ד"ר עוזי דהרי, אינג' עופר כהן, עמי שחר עריכה גרפית ערן צירמן

